

НАЗАРЕНКО ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики,
кандидат філологічних наук, доцент*

ЗАНЬКО ОЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики*

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ В ТЕКСТАХ ЗМІ ЯК ВИЯВИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ

На початку XXI століття вивчення тексту обов'язково передбачає дослідження його інтертекстуального шару, а науковці вже зазначають про категорію інтерсеміотичності, що «реалізується на підставі діалогічної взаємодії модулів комунікантів і тексту із семіотичним універсумом – кодом культури, науки, літератури тощо» [5, с. 236]. Ця категорія може бути виражена на різних рівнях тексту, але найяскравіше, на нашу думку, це виявлено в заголовковому комплексі.

В аспекті інтертекстуальності заголовок «у зовнішніх проявах виступає як метатекст стосовно тексту, у внутрішніх – як субтекст єдиного цілісного тексту» [6, с. 138]. Особливої семантичної ваги набуває саме заголовок, що містить інтертекстуальні елементи прецедентного характеру. Саме такий вид інтертекстуальності здебільшого представлений у публіцистичному дискурсі, де заголовки містять різноманітні прецедентні феномени і тексти.

Саме прислів'я та приказки належать до національного шару прецедентності, тобто це феномени, що відомі будь-якому пересічному представнику певної національно-лінгвокультурної спільноти і належать до національної когнітивної бази» [1, с. 174]. Специфікою прислів'їв та приказок як прецедентних текстів є потенційна можливість повного включення їх до іншого тексту, тобто цілісний прецедентний текст стає інтертекстуальним елементом іншого тексту. Коли йдеться про те, що цілісний прецедентний текст виступає заголовком іншого тексту, він набуває подвійної семантичної ваги, викликаючи певні асоціації та інтерпретації в реципієнтів. Вимога «відтворення» в мовленні реципієнтів, яку О. Лисоченко називає необхідною передумовою витлумачення тексту як прецедентного [2, с. 26], повною мірою реалізована в прислів'ях та приказках.

Проаналізуємо прислів'я та приказки в заголовках українських газет «Дзеркало тижня», «Високий замок», «Україна молода», «Львівська газета» з огляду на вираження в них категорії інтертекстуальності. Невеликий обсяг і концентрованість змісту в прислів'ях та приказках надає змогу подавати їх як полісемантичні заголовки без текстових змін [4, с. 177]. За таких умов ідея газетного матеріалу передається саме

змістом прислів'я або приказки, напр.: *Не в грошах щастя* (Високий замок. 02.04.2009); *Зі світу по нитці* (Львівська газета. 14.05.2009); *Яблуко від яблуні...* (Дзеркало тижня. 25–29.04.2009). У наведених прикладах прислів'я подаються як цілісні відтворені тексти, зрозумілі всім носіям мови, тобто легко витлумачені реципієнтами.

Фразеологічні одиниці, зокрема прислів'я та приказки, заслуговують на особливу увагу як елементи інтертекстуальності. Річ у тому, що фразеологізми відтворюються в мовленні, а не створюються мовцем у процесі продукування тексту, як і будь-які інші прецедентні феномени або текстові ремінісценції.

У заголовковому комплексі часто вживають трансформовані прислів'я та приказки, причому характер трансформацій може бути різним [3, с. 12]. Насамперед це заміна одного з лексичних компонентів фразеологізму на більш доречний, семантично навантажений за змістом статті, напр.: *Риба шукає, де глибше, людина – де чистіше...* (Високий замок. 14.05.2009); *Вдома і кілля помагають* (Високий замок. 09.02.2009); *Тиха вода дамби рве...* (Високий замок. 14.04.2009). Саме новий компонент, несе основне значення, він вказує на змістове наповнення основного тексту статті, а іноді й експлікує підтекст. Вживання трансформованих фразеологічних одиниць, зокрема прислів'їв та приказок є характерною рисою газетних заголовків: цей прийом активізує інтелектуальну діяльність реципієнтів, вимагаючи певного розумового пошуку вихідної фразеологічної одиниці, відтворення його первинного значення та розуміння нового змісту трансформованого вислову.

Трансформація фразеологічних одиниць у заголовках сягає й граматичного рівня – це зміна граматичних форм компонентів, що входять до складу заголовка. Сюди належать зміни дієслівних форм (час, особа, вид тощо), напр., приказка *Обдерли як лупку...* (Високий замок. 16.03.2009) із заміною інфінітиву особовою формою.

Трансформація може сягати й синтаксичного рівня. Передусім це зміна прагматичної настанови висловлення, що є заголовком та одночасно фразеологічною одиницею. Це можливо за умови, якщо прислів'я або приказка за граматичною формою дорівнюють реченню. Однак у вихідному варіанті це речення є здебільшого розповідним, а в трансформованому вигляді – спонукальним чи питальним, напр.: *Двічі в одну річку не ввійдеш? На Буковині та Прикарпатті досі ліквідують наслідки минулорічної повені* (Україна молода. 29.04.2009). До синтаксичних змін уналежнюємо й граматичні перетворення складних речень, наслідком яких стає зміна їхньої семантики, напр.: *Як посієш – так і пожнеш!* (Високий замок. 14.03.2009).

Проте, крім лексико-граматичних трансформацій, у заголовках, створених на підставі прецедентних текстів – прислів'їв та приказок, поширеним прийомом актуалізації нової семантики є введення в контекст. Додавання контекстуального оточення, що надає змогу інтерпретувати фразеологізм у потрібному авторові ключі, знімає потенційну полісемантичність цього прецедентного тексту. Такі

заголовки мають вигляд фрагментованих конструкцій, що складаються з двох компонентів, які становлять темо-рема-тичну єдність, напр.: **Розбите горнятко не заклеїш**. *Краще придбати нове* (Високий замок. 11.02.2009). Подібні заголовки фактично становлять цілісний заголовковий комплекс, що може передаватися одним складним реченням або двома простими.

Відношення між компонентами переважно пояснювальні, уточнювальні, причому пояснення вимагає саме прецедентний текст, напр.: *Пенсійний фонд: чим багаті, тим і раді...* (Високий замок. 07.04.2009); *Газова угода України з ЄС – і вовки ситі, і віці цілі* (Високий замок. 28.04.2009). Перша частина в наведених прикладах передає тему статті, вона чітко вказує на те, про що буде йтися нижче, тобто полегшує реципієнтам подальшу комунікативну поведінку щодо вибору газетного матеріалу для прочитання. Друга частина вказує на підтекст, на авторське ставлення до повідомлення: використання прислів'їв та приказок надає змогу дати приховану авторську оцінку подіям, заявленим в темі. Якщо ж в заголовковому комплексі поєднано контекстуальне введення фразеологізму з його лексико-граматичною трансформацією, то ефект авторської присутності посилюється, напр.: *Як нам далеко до Європи! Пусти свиню у Стрийський парк...* (Високий замок. 28.04.2009); *Це точно: не святі горшки ліплять. І не вони їх б'ють* (Львівська газета. 05.02.2009). Фрагментація заголовків виокремлює тему від реми та підкреслює семантичне навантаження відокремленого прецедентного тексту.

Поєднання в одному заголовку кілька способів трансформації одночасно додає тексту елементів мовної інтелектуальної гри і разом з тим виконує стилістичну функцію, напр.: *Українці хочуть з'їсти по пуду солі?* (Високий замок. 18.03.2009); *Українці стали погоджуватися на синицю в руках* (Львівська газета. 12.02.2009). Тут фразеологізми наведені без суттєвих перетворень та органічно введені в контекст, тому сприймаються цілісно з текстом заголовка, а не як окремі компоненти заголовка.

Отже, заголовковий комплекс газетних статей може бути представлений різними типами трансформацій прецедентних текстів – прислів'їв та приказок. Конкретна реалізація прецедентних текстів національного рівня передбачає подання фразеологізмів без змін та з лексико-граматичними, синтаксичними та контекстуальними трансформаціями. Зазначений тип прецедентності демонструє прецедентні феномени національного рівня.

Список використаної літератури:

1. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва: ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
2. Лисоченко О. В. Риторика для журналистов: прецедентность в языке и в речи. Ростов-на-Дону: Феникс, 2007. 318 с.

3. Назаренко О. М. Реалізація категорії діалогічності в сучасному українському тексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Одеса, 2012. 20 с.
4. Назаренко О. М. Національно-прецедентні феномени українського когнітивного простору в дискурсі мас-медіа. Мовознавчий вісник. Вип. 10. Черкаси, 2010. С. 176–179.
5. Селиванова Е. А. основы лингвистической теории текста и коммуникации. К. : ЦУЛ, «Фигосоцицентр», 2002. 336 с.
6. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов. Москва : Агар, 2000. 280 с.

Ключові слова: заголовок, текстова прецедентність, прецедентний феномен.

Ключевые слова: заголовочная прецедентность, прецедентный феномен.

Key words: title, precedent text, precedent phenomenon.